

Bilim ve Din Birliktelikleri

The Relationship Between Religion and Science

Mustafa BARIŞ

Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ankara/Türkiye
Research Assistant, Ankara University, Faculty of Theology, Ankara/Türkiye
mustafabaris@gmail.com | orcid.org/0000-0002-0647-1917 | ror.org/01wntqw50

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü	Article Type
Not	Note
Geliş Tarihi	Date Recieved
10 Temmuz 2022	01 July 2022
Kabul Tarihi	Date Accepted
31 Ağustos 2022	31 August 2022
Yayın Tarihi	Date Published
31 Aralık 2022	31 December 2022

İntihal

Bu makale, iTenticate yazılımı ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Mustafa Barış).

CC BY-NC-ND 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır.

Plagiarism

This article has been scanned with iTenticate software. No plagiarism detected.

Ethical Statement

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Mustafa Barış).

Licensed under CC BY-NC-ND 4.0 license.

Öz

Bir kitaba gösterilecek saygı onu anlamaya çalışmakla başlar. Herhangi bir metne, burada Kur'an'a, saygı duymadan onu anlayamaz, Kur'an'ı anlamadan da ona saygı duyamazsınız. Kur'an'a saygı göstermek isteyen de, bu dünya ile ilgili Müslüman hidayetini anlamak isteyen de yolu Kur'an'ı doğru okumak, anlamak ve anlamlandırmaktan geçmektedir. Allah'ın esirgeme ve zenginliği, ona inanan ve tövbe eden kullar için hem doğrudan/sevaptan hem hatadan/günahattan kazançlar yaratır. Akıl ve özgürlük sahibi insanlara, "daha iyi" olma yolunda sorumluluklar vardır. Bunun en özet ve nihai ifadesini; "Bir (a) akıl yürütmesiyle, yapabilirliklerine vakıf olduğum, iyilik değerlemesi artan şekilde olan (-), (+) ve (+b)'den, (+b)'yi yapmayı tercih ettim." şeklinde formüle ettik.

Anahtar Kelimeler: Kalam, Kur'an-ı Kerim, İslam, ilim, Hikmet, Mantık, Diyalektik.

Abstract

Respecting a book begins with an attempt to understand it. The way to respect and understand the Qur'ān and the Muslim way of life is to read the Qur'ān correctly and understand its meaning. Allah's mercy and wealth create gains for those who believe in Him and repent of their wrongdoings through from both truth/good deeds and mistakes/sins. People with reason and freedom have a responsibility to become "better." The most concise and definitive summary of this is formulated as "Through (a) reasoning, among (-), (+), and (+b), which are the things that I am able to do and are in an ascending order of moral value, I chose to do (+b)."

Keywords: Kalam, The Kur'an, Islam, Science, Wisdom, Logic, Dialectic.

Allah'ın var olduğu ve birliği ilim konusudur.¹ Allah, Kur'an için "hadis"² kelimesini/kavramını kullanmıştır. Kur'an- Kerim bir hidayet kitabıdır. Lakin hidayete erdirici tek kitap değildir. Müslümanlar için dini bilgilerin kaynağı, Kur'an'dır. Kur'an'da din; hüküm/ceza günü, ahiret/kesin karar, mutlak kanun ve şeriat, tabiat kanunları ve kâinat nizamı, boyun eğmek, tâat ve itaat, bağlama, bağlı olma manalarında kullanılmıştır. Şeriat yalnız pratik ve amel ile ilgilidir.

¹ Muhammed 47/19.

² en-Nisâ 4/87, ez-Zümer 39/23, el-Câsiye 45/5-6: "Gecenin ve gündüzün değişmesinde, Allah'ın gökten rızık (sebebi) indirip onunla ölümünden sonra yeri diriltmesinde, rüzgarları estirmesinde düşünen bir toplum için ibretler vardır. İşte şunlar, Allah'ın ayetleridir, onları sana gerçek ile okuyoruz. Allah'tan ve O'nun ayetlerinden sonra hangi hadise (söze) inanacaklar?" Dikkat çekilen dünya olayları, vakıaları, halleri ile Allah'ın "hadis" diye bahsettiği ayetleri arasında ilişki kurulmasıdır. Günümüz ifadesiyle "bilim yapılmasına" atıf yapıldığını çıkarsamak yanlış olmaz. Ek olarak, "h-d-s" köküyle, başka bağlamda dünyanın bir "mümkün varlık" olduğu; "sonradan yaratılmayla", "yoktan yaratma" ile mevcut oldukları tartışılmıştır. (Bekir Topaloğlu, *Allah'ın Varlığı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1971), 50-54. Aynı bağlam Thomas Aquinas tarafından da tartışılmıştır. Aquinas'ın Tanrı'nın varlığına dair gerekçelendirmelerin üçüncüsüne imkan ve zorunluluk delili denir. Bu temellendirmede Aquinas; mümkün/*contingent* ve zorunlu/*necessity* kavramlarından hareket eder. Ona göre dünyada olan şeyleri; olmaları mümkün olmaları ve olmamaları açısından tasnif edebiliriz. Bir anlık dünyada her şeyi, "mümkün" olarak görelim. Bu varsayım, bizi her mümkün varlığın bir zamanlar var olmadığını kabule götürecektir. Yani mümkün varlık zamanın bir anında yoktu. Mümkün varlığın tanımı gereği zaten zamanın her anında olması imkansızdır. O halde hiçbir şeyin var olmadığı bir zamanı düşünebiliriz. Bu nedenle, şu anda var olan mümkün varlıkların var olmasını sağlayacak bir şey söz konusu olmazdı. Bu düşünce, bizi şu anda hiçbir şeyin var olmayabileceği noktasına getirir ki bu; absürd bir durumdur. (Zira sağduyu ile varlığın var olduğu bilinir) Kısaca her varlığı *contingent* olarak kabul ettiğimizde vardığımız nokta kabul edilemez bir durumdur. Bu yüzden, her varlık mümkün varlık değildir. Varlığına başka bir şeyin katkı yapmadığı, başka varlıklara neden olan bir zorunlu varlık vardır. Bu varlık, Tanrı'dır. Bkz. Aquinas Thomas, *Summa Theologiae: Questions on God*, ed. Brian Leftow - Brian Davies (Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2006), 25-26.

İnanç ve itikadı içine alacak şekilde olmadığı için din, daha geniş kapsamlı olarak ıstılahta kullanılmaktadır. Kur'an, semavi olmayan dinlere de, din demektedir. Semavi dinlerin kaynağı Allah'tır.³

Dini olsun veya olmasın tüm araştırma alanlarında karşıt düşüncelerin birlikte yaşayabilmesi için toleransa ihtiyaç vardır. John Stuart Mill, eleştirel düşünce penceresinin her zaman açık tutulması gerektiğini açıklamaya çalışmıştır. O, "düşünce ayrılığının mümkün olduğu her konuda, hakikat, birbiriyle çarpışan iki grup halindeki nedenler arasında yapılacak bir ölçümlemeye bağlıdır. Doğal felsefede bile, aynı olayların başka bir açıklama biçimi bulunabilir sürekli..."⁴ fikrini öne sürmüştür. "Her kim bir davanın yalnızca kendi yanındaki cephesini bilirse, davayı az bilir."⁵ sonucuna varmıştır. Bu görüşe göre hakikati, bir tartışmanın her iki yönünü de aynı biçimde ve tarafsız dinlemiş ve her iki yanın nedenlerini en güçlü bir ışık altında görmeye çabalamış olanlar gerçekten bilirler. Bu varsayım; eylem ve düşüncelerin, insani konuların gerçekten anlaşılması için o kadar sağlam bir koşuldur ki, eğer bütün önemli hakikatlere karşı çıkanlar yoksa dahi, insanın onları var olarak düşlemesi ve kendini en becerikli eleştiricilerin toplayabileceği en güçlü kanıtlarla donatması gerekir.⁶

Bu anlayış, insanı günlük dilde yer bulan davacı-davalı, yoksul-zengin, iktidar-muhalefet gibi bazı kavram çiftlerinin hayatiğine götürür. Ticari alanda günümüzde en çok değer verilen **para** bile dünyada tek başına olsaydı, para da değersiz olacaktı. Hukuk olmadan yönet(iş)imin imkansızlığı açıktır. Yönetimde, insanlar arasında iktidar ve muhalefetin olması, denenmiş ve faydası en çok görülmüş temel yönetim ilkesidir. Devletlerin dayanağı adalettir. Adaletin varlığı ise demokrasilerin niteliği ile ilgilidir. Demokrasilerin vazgeçilmez niteliği ise, çoğunluk yönetimi sanılmasına rağmen, toplumdaki en küçük yapı olan tek bir insanın hakkının bile geniş kitleler karşısında korumasındaki titizliktir. Kur'an, milli, siyasal, kültürel vb. hayattaki çoğulculuğa atıf yaparken, dinde tevhit inancında ve Tek Allah'a ibadette ayrılık ve görüş farklılığı istememektedir.⁷ Bu tevhidin, *görünüş çeşitliliği* ise insanlık ailesinin barış içinde yaşaması için kaçınılmaz bir zorunluluktur. Allah'ın acıma ve zenginliği, ona inanan ve tövbe eden kullar için hem doğrudan/sevaptan hem hatadan/günahtan kazançlar yaratır.⁸

Din insanları kin ve nefret tohumlarıyla, söylevleriyle bölmez. İnsanların birbirileri üzerine tahakküm kurmasına değil, birbirlerine karşı tolerans ve esneklik temelli tanışma ilkelerini önerir. Kısaca İslam, **iyilik** başlığı altındaki tüm eylemlere yönelten Tanrı kökenli motivasyon kaynağı prensiplerdir. Bu prensiplerin ne zaman, nasıl, neden, niçin ve ne kadarının var olunan noktada/durumda geçerli olacağı Müslüman zihnini çok ve etkili çalışmaya sevk etmelidir. Akıl ve karşılıklı çözüm odaklı olma insanı buhran zamanlarında da ayakta tutar. Dini anlamda ise bu vakıa, kulun dünya sınavından başarıyla çıkmasına yardım eder. Bu bağlamda işlevselliikleri

³ Hüseyin Atay, *Kur'an ve Diğer Dinler* (İstanbul: Destek Yayınları, 2021), 21-32.

⁴ John Stuart Mill, *Özgürlük Üzerine*, çev. Türk Tuncay (İstanbul: Oda Yayınları, 2012), 51.

⁵ Mill, *Özgürlük Üzerine*, 52.

⁶ Mill, *Özgürlük Üzerine*, 53.

⁷ el-Bakara 2/285, el-İhlâs 112/1-4, el-Bakara 2/255, el-En'âm 6/159.

⁸ el-Furkân 25/70.

açısından daha iyiye gidiş olarak tanımlanabilecek olan ateş kullanımından elektrik kullanımına geçiş ilginç de bir vakiya karşılık gelmektedir.

XX. yüzyılın önemli bir bölümünde Türkiye’imizde kullanılan aydınlatma aracı gaz lambaları ve mumlardır. Ocaklarda yemek hala ateşle pişiyor. Ateş için en gerekli olan elementlerden biri, oksijendir. Sadece bu işlevsellikler değil, insan, bitki ve hayvanlar için de oksijen vazgeçilmez bir elementtir. Olayın başka boyutu da vardır. “1878’de William Wallace’ın yaptığı 500 mum gücündeki ark lambasından etkilenen Edison, bundan daha güvenli olan ve daha ucuz bir yöntemle çalışan yeni bir elektrik lambasını geliştirme çabasına girişti. Bu amaçla açtığı bir kampanyanın yardımıyla önde gelen işadamlarının parasal desteğini sağladı ve Edison Electric Light Company’yi kurdu. Oksijenle yanan elektrik arki yerine, **havası boşaltılmış**, bir ortamda (vakum) ışık yayan ve düşük akımla çalışan bir ampul yapmayı tasarlıyordu. Bu amaçla, 14 ay boyunca filaman olarak kullanabileceği bir metal tel yapmaya uğraştı. Sonunda 21 Ekim 1879’da özel yüksek voltajlı elektrik üreteçlerinden elde ettiği akımla çalışan karbon filamanlı elektrik ampulünü halka tanıttı. Üç yıl sonra New York sokakları bu lambalarla aydınlatılacaktı.”⁹

Aydınlatmada mum ve gaz lambasında kullanılacak ateş için gerekli olan oksijenin, ampul içinde olmaması gerekliliğinin, zahiren, bilimsel bir çelişki veya tez-antitez/diyalektik¹⁰ ilişkisi barındırdığı iddia edilebilir. Oysaki vakia temelde ve gerçekte; kullanılacak her şeyin/aletin, tüm canlıların ve özelde insanlık ailesinin hizmetinde var olması gerekliliğini hatırlatmalıdır. Dünyanın insan¹¹ medeniyetine hasredilmesi bu bağlamı açıklar. Türümüzden başka hiçbir canlı, tüm coğrafya ve zamanda bizim gibi değişim ve dönüşümü gerçekleştirememiştir. Lakin yine de insanlık tarihimizde dinsiz sözde bilim; acıma ve yardımlaşma duygudaşlığından uzak madde tapıcılığına yol açmıştır. Bilimden uzak sözde din de; yoksulluğu ve dayatmayı doğurmuştur.

“Andolsun biz, daha önceden İbrahim’e de doğru yolu bulma yeteneğini vermiştik. Zaten biz onu(n olgun insan olduğunu) biliyorduk.”¹² vasfıyla nitelenen Hz. İbrahim (a.s.) toplumuna şöyle seslenmişti: “Doğrusu siz de, babalarınız da açık bir sapıklık içine düşmüşsünüz! dedi.”¹³ “Bilgi, akıl, zeka, izan, hikmet ve daha nice cömertlik ve cesaret timsali”¹⁴ **dersi**, kendi toplumu tarafından Hz. İbrahim’in “ateşe atılması”¹⁵ sonucunu doğurdu. Allah’ın doğru ve dürüst davrananlara mükâfâtı surenin devamında anlatılmaktadır.¹⁶ Zulmet\cehalet karşısında, ilim ışığı yakanları "boğmanın\havasız bırakmanın\onlara yaşam hakkı vermemenin" sonuçları hiç de iyi

⁹ “Thomas Edison”, *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, ed. Philip W. Goetz (İstanbul: Ana Yayıncılık ve Encyclopadia BRITANNICA INC., 1988), 8/10-11.

¹⁰ **Metodoloji**, düşüncenin durağanlıktan değil, karşıtlıklardan geçerek ilerlediğini ifade eden yöntemdir. Tek bir diyalektik tanımı yoktur. Farklı filozoflar, farklı olayları, (doğa olayları-toplum olayları) farklı bağlamlarda (tin ve ide), (tez ve antitez) açıklamak için bu kelimeyi kullanmışlardır. Sokrates ve Platon, Immanuel Kant, Georg W. Friedrich Hegel ve Karl Marx örnekleri için de bkz. Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 129.

¹¹ et-Tîn 95/1-8.

¹² el-Enbiyâ 21/51.

¹³ el-Enbiyâ 21/54.

¹⁴ el-Enbiyâ 21/58.

¹⁵ el-Enbiyâ 21/68.

¹⁶ el-Enbiyâ 21/69-72.

değildir: "Rîh" kaybolur,¹⁷ "pislik yağar",¹⁸ onlar "karanlıkta"¹⁹ kalırlar. Kendine hikmet verilen²⁰ Lokman'ın (a.s) oğluna toleransı salık vermesi ve onu diğer nasihatlerle de beslemesi; din ve iyilik çerçevesindeki bazı güzel örneklerin yine en güzel şekilde ifade edilmişleridir.²¹

10 Aralık 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Paris'teki 183. oturumunda kabul edilen 30 maddede tüm insanların canı, malı, nesli, dini ve aklı güvence altına alınmıştır.²² Bütün bu ilkeler farklı milliyet, ülke ve din mensuplarının hatta ateist, agnostik, deist ve şüphecilerin²³ üzerinde uzlaşacağı evrensel prensiplerdir. Akıl ve özgürlük sahibi insanlara, "daha iyi" olma yolunda²⁴ sorumluluklar vardır. "Bir (a) akıl yürütmesiyle, yapabilirliklerine vakıf olduğum, iyilik değerlemesi artan şekilde olan (-), (+) ve (+b)'den, (+b)'yi yapmayı tercih ettim." tanımına uygun eylemler iyi değerli eylemlerdir. Müslümanlar eylem ve seçimlerimde hem Kur'an'ı hem Rasulullah'ın örnekliğini hem de kendi kültürünün değerlerini ötekileştirmeden yapmaya özen göstermelidir.

¹⁷ el-Enfâl 8/46.

¹⁸ Yûnus 10/100.

¹⁹ el-Bakara 2/17.

²⁰ el-Bakara 2/269.

²¹ Lokmân 31/12-19.

²² Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, (1948). (<https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>)

²³ Allah dileseydi herkes inanırdı. Bkz. Yûnus 10/99. O halde insanların dini açıdan farklılaşmaları Allah'ın bu dünyaya koyduğu bir prensiptir.

²⁴ Sürekli "daha iyi" olmaya çalışamayacağımız gibi hayatın akışında "yerimizde saymak" da mantıklı gözükmemektedir.

Kaynakça

Atay, Hüseyin. *Kur'an ve Diğer Dinler*. İstanbul: Destek Yayınları, 2021.

Bekir Topaloğlu. *Allah'ın Varlığı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1971.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu. İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, (1948).
<https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>

Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları, 2017.

Mill, John Stuart. *Özgürlük Üzerine*. çev. Türk Tuncay. İstanbul: Oda Yayınları, 2. Baskı., 2012.

“Thomas Edison”. *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*. ed. Philip W. Goetz. C. 8. İstanbul: Ana Yayıncılık ve Encyclopadia BRITANNICA INC., 1988.

Thomas, Aquinas. *Summa Theologiae: Questions on God*. ed. Brian Leftow - Brian Davies. Cambridge; New York: Cambridge University Press, Up-To-date Ed., 2006.